

Editör:
Doç. Dr. İbrahim YILDIRIM

Ahmet Akbaba Ahmet
Oztürk Arif Özer
Emine Arzu Oral Filiz
Dinç Yurtai İbrahim
Keklik Mehmet Değer
Mehmet Yapıcı M.
Tâki Yılmaz Nurten
Saram Özlem
Karaırmak Şerife
Gonca Zeren Ümit
Sahrcnç

2015

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ

Ahmet ÖZTÛRK

Dr. Ahmet AKBABA'

Bu ünite üzerinde çalışma tamamlandığında, aşağıdaki hedeflere ulaşılması beklenmektedir.

1. Ahlakın ne olduğunu ve temel kavramlarım tanıyabilme
2. Ahlakın birey ve toplum bakımından önemini kavrayabilirle
3. Ahlak ile ilgili kuramlar hakkında bilgi edinme
4. Ahlaki değerleri, birey ve toplumsal uyum aracı olarak kullanabilme

ÜNİTENİN ANA HATLARI

Giriş

Törel (Ahlaki) Gelişim Kuramları

Psikanalitik Kuram

Bilişsel Gelişim Kuramcılara Göre Ahlak Gelişimi

Piaget'in Ahlak Gelişim Kuramı Lawrence

Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Kuramı

I. Gelenek Öncesi Düzey

■ II. Geleneksel Düzey IH.

Gelenek Ötesi Düzey

Kohlberg' de Ahlak Gelişiminin Değerlendirilmesi

Sosyal Öğrenme Kuramcılarına Göre A_hlak Gelişimi •

Eğitim ve Ahlak Gelişimi: Eğitimcilere Öneriler

Değerlendirme Soruları

Kaynakça

dereceyi oluştururlar. "Değerler, belirli bir toplumda, genel ve soyut düzeydedirler. Doğruluk, namus, başarı, dayanışma gibi çeşitli biçimlerde yer alırlar. Daha sonra bu değerlerin belirli bir role uygulandıkları zaman aldıkları biçimi gösteren normlar gelir. Değerler, bireysel ve gurup- sal yaşamın düzenini sağlamak amacıyla norm ve törelere dönüşür. Yani değerlerin toplumsal

etkinlik kazanmaları, norm ve töreler yoluyla sağlanır" (Tezcan, 1995, s, 117)

Görülüyor ki, "adet", "gelenek", "töre", "yasa"; bütün bu kavramlar toplumsallaşma gereksinimi ve "moral" değerler olarak ortaya çıkmıştır. Her biri, birlikte yaşama zorunluluğu içinde olan insanların, bu birlikteliği; her insanın mutlu kılınması amacıyla, "iyi" ve "doğru" olana yönlendirilmesini hedeflemektedir.

Bireyin, diğer bütün gelişim alanlarında olduğu gibi törel (alrlaki) gelişimin istendik nitelik ve düzeyde gerçekleştirmesi, eğitimin temel işlev- lerindenclir. Daha önceki ünitelerde tekrarlandığı üzere, gelişim bir bütünlük içinde vukuu bulur. Diğer bir ifadeyle, kişilik gelişimi, sosyal gelişim, bilişsel gelişim, dil gelişimi ve fiziksel gelişim gibi gelişim bütün temel alanları bir arada ve beraberce bir değişimsel süreç izlerler. Bu alanlardan birindeki değişim veya aksamalar diğer alanları da etkiler. Ahlak gelişimine en yakın gelişimsel alanlar bilişsel gelişim ve sosyal gelişimdir. Aşağıda çocukluktan başlayarak, törel (ahlaki) gelişimi kuramları ele alınmıştır.

TÖREL (AHLAKİ) GELİŞİM KURAMLARI

"İyi" yâ da "doğru", öznel olmaları nedeniyle bilimsel genellemelere dayandırma -güçlüğü olmakla beraber; -ahlaki olan- perspektifte konum-landırılarak kuramsallaş tırılmış tır. Zira değer yargıları olarak "iyi- kötü", " doğru-yanlış", esnek (spekülatif) olgulardır. Toplumlara, tarihsel zamana, algılama ve yaklaşım tarzlarına göre değişebilmektedirler. Ebeveynler, öğretmenler ve toplum yetişen nesillerin adalet, merhamet, ve- falılık, bireysel haklara saygı vb değerleri kazandırma ve bu değerlere aykırı davranmadan bireyleri caydırma konusunda süreğen bir çaba içindedirler.

Senemoğlu (1997, s,122) ahlak gelişimini "toplumun tüm değerlerine kayıtsız, şartsız edilgin bir uyum değil, topluma etkin bir uyumu sağlamak için değerler sistemi- oluşturma süreci" olarak tanımlamaktadır.

miştir. Bu bulgulara göre ahlak eğimi ile ahlağa uygun davranış arasında hiçbir ilişki bulunulamamıştır. Yine aynı kişilerde bu tür eğitsel çalışmaların öngördükleri davranışlarda kayda değer bir tutarlılıkta ahlağa uygun davranışa rastlanmamıştır. Mesela dürüstlük testlerinde insanlar kimi durumlarda kopya çekip ya da kuralları çiğniyorken başka durumlarda daha dürüst davranışta bulunabilirler. Dahası bu araştırmacılar insanların ifade ettikleri ahlaklılıkla ahlaki davranışları arasında hiçbir korelasyon bulamamıştı. Zimbardo (1973) ve Ivlilgram/ın (1963) sosyal psikolojinin klasik deneyleri olan çalışmalarında da benzer şaşırtıcılıkta sonuçlar elde edilmiştir .

Bu bölümde gelişim psikologlarının/ ahlak gelişimi kuramlarını ele alacağız. Bu kuramaları; a)-Psikoanalitik Kuramlar (S.Freud) b)-Bilişsel Kuramlara Göre Ahlak Gelişimi (j.Piaget, L.Kohlberg, c)- Sosyal Öğrenme Kuramlarına göre Ahlak Gelişimi (A.Bandura/ W.Mischel)

A- PSİKAN.ALİTİK KURAM

Bu kuramı geliştiren S.Freud'dur. Birçok eleştirilere maruz kalmalda beraber, psikolojinin dikkatini çocukluk dönemi üzerinde yoğunlaştırarak, gerek psikoloji ve gerekse eğitim bilimine önemli katkılarda bulunmuştur.

öyle ki, kişilik gelişimi ve kişiliğin öğeleri üzerinde araştırma yapan herkes, Freud'un kuramıyla yüzleşmek zorundadır. Bu kuramın temel dayanakları, sınırlılıkları belirlenip, eleştirisi yapıldıktan sonra yeni bir kuram geliştirilebilmiştir.

Freud'un gelişimsel kınamı daha çok anormal davranışın nasıl meydana geldiğini izah eder ve bunda en önemli unsurun çocukluğun ilk yıllarındaki yaşantılar olduğu savma dayanır. Sigmund Freud, kişilik gelişiminde olduğu gibi, ahlak gelişiminde de yaşamın ilk 5-6 yılırım son derecede belirleyici önem arz ettiği kanısındadır. Freud, ahlak gelişimi üzerinde ayrıca durmamıştır. Ahlak gelişimini kişilik gelişimi seyri içinde ele alınır. Freud, kişiliğin ana hatlarının ilk 5-6 yılda oluştuğunu belirttiğinden, bu yaşa dek olan (özellikle fallik dönem olarak nitelendirdiği 3-5 yaş) süre ahlak gelişimi açısından da büyük önem taşır. Freud'a göre bireyler ilk kez bu dönemde önemli ölçüde kuralla karşılaşırlar. Hatta kuramında belirttiği oidipus ve elektra koplekslerinin sağlıklı yaşanmasının koşulu olan karşı cinse ebeveyle özdeşim kurma yaşantısı vicdan gelişimi (superegonun gelişimi) için son derece önemlidir. "Süperego "vicdan" ve "ideal benlil<"i içerir. İdeal benlik, çocu-algılayabilmek zaten mümkün değildir. Yine, işlem öncesi dönemde de benmerkezciliğin etkisiyle bu olası olmamaktadır. Piaget çocukların kurallar ve

başkalarının hakları hakkında ilk bilgi sahibi olmalarının 5 yaşından sonra olduğunu ve bunda oyun ve akranlarla .etkileşimin önemli rol oynadığım ifade eder. Ancak buradaki ahlak anlayışı dışa bağımlı bir anlayıştır. Başka bir deyimle, kurallar değiştirilemez ve her durumda herkes kurallara uymak zorundadır. Ayrıca, eğer istemeyerek beş bardak kırmışsanız isteyerek çok değerli bir fincanı kırmaktan daha olumsuz bir davranışta bulunmuşsunuzdur. Kısacası, davranışlar ahlaki açıdan değerlendirilirken davranışta bulunan bireyin niyetine bakmaksızm-somut sonuca göre yargılarda bulunurlar.

Ahlaki özerklik döneminde ise (11 yaş sonrası) çocuğun okul arkadaşları ve akran guruplarıyla sosyal etkileşimi artmış, sosyal çevresi genişlemiştir. Genişleyen bu soysal çevrede ilişkiler ve etkileşimler de sıklaşmıştır. Çocuk etkileşimde bulunduğu alman gurupları ile işbirliği yapmak, görev üstlenmek ve gereksinimlere göre kurallar geliştirme bakımından yeni fikri yapılanmalar oluşturur. Böylece bilişsel gelişimlerindeki değişmelere koşut olarak, ahlak gelişiminde de gereksinimlere göre kuralların değiştirilebileceği, ya da yeni kuralar konulabileceği anlayışına ulaşırlar. Bu evrede kural çiğnenmesi durumunda ceza verilmesi otomatik bir kaçınılmazlık olarak görülmez. Kural çiğnenmiş ise,- ihlal nedenleri ve içinde bulunulan durum ve niyet de göz önünde bulundurulur. Yine bu evrede "... kuralların insanlar tarafından oluşturulduğu ve gerektiğinde değiştirilebileceği bilincine ulaşır." (Senemoğlu, 1997. s. 117). "Piaget, yaşıtların ilişkisini bir çeşit sosyal deneyim olarak ele akmakta ve yaşıtlarla eşit statüdeki ilişkilerin özerk (otonom) ahlakta clalıa çok esnekliğe neden olduğunu belirtmektedir (Shaffer, 1996: s. 595). Piaget çocukların guruplarına karşı daha duyarlı oldukları ölçüde daha özerle duruma geldiklerini ve yaşıtlannmkiyle uyuşan ahlak stratejilerini kabul etme eğiliminde olduklarım belirtmiştir. Bunu, model alaına ya da taklit süreci ile değil, daha çok benmerkezcilikte bir azalma olduğu ve böylece bir başkasının bakış açışım alabildikleri ve işbirliği halinde karşılıklılık ilkesiyle davranabildikleri için yaparlar. Toplumun görev ve değerleri böylelikle içselleşmiş hale gelir. Piaget'e göre, ahlak gelişimi özerklik evresinin devam etmesidir. Ancak bu gelişim ergenin bilişsel gelişimindeki değişikliklerle biçimlenir (Wmdmiller, 1995, s. 231).

" Aşağıda Kohlberg'in problem durumlarına bir örnek verilmiştir *Örnek*

Olay:

Avrupa'da bir kadın, tedavisi zor bir kanser hastasıdır vs ölmek üzeredir. Doktorlar hayatını kurtarma ihtimalini sağlayacak bir tek ilaç olduğunu söylemişlerdir. Tesadüf odur ki, hayatını kurtarabilecek ilaç, aynı kasabada oturan bir eczacı tarafından bulunmuştur. Ancak, eczacı ilacı maliyetinin on katı bir fiyat biçip-küçük bir doz için 2000 dolar istemektedir. Kadının kocası Heinz tanıdığı herkese uğrayıp-borç para istedikten sonra ancak 1000 dolar bir araya getirebilmiştir. Yani, elindeki para, ilaç fiyatının yarısı kadardır. Heinz, eczacıya karısının ölmek üzere olduğunu söyleyerek ya ilacı biraz ucuza satmasını ya da sonra ödemesine izin vermesini ister. Ancak eczacı bu ilacı keşfettiğini ve bundan para kazanmak istediğini söyleyip Heinz'in önerilerini kabul etmez. Heinz çaresiz bir durumdadır. Eczanenin camını kırarak karısı için ilacı çalar. Sizce Heinz'in bunu yapması doğru mudur?

Kohlberg yukarıdaki örnek durumdaki gibi ikilemler oluşturarak, yönelttiği, doğru cevabı olmayan, ikilemlere verilen cevaplardan hareket ederek; ahlaki yargıların bilişsel gelişim aşamaları ve yaşa göre değiştiğini göstermeye çalışmıştır. Elde ettiği verileri kullanarak da, ahlaki yargının 3 düzey ve her düzeyi iki aşamaya ayırarak geliştiğini ortaya koymaya çalışmıştır.

I-Gelenek Öncesi Düzey

Kohlberg de, ahlak gelişiminin ilk iki aşamasının yer aldığı bu düzey, Piaget'in "ahlaki gerçekçilik" döneminin özellikleriyle örtüşmektedir. Henüz "doğru" ya da "yanlış" ı ayır edebilecek bilişsel farkmdalık yeterince çelişmediğinden, anne-babanın fiziksel üstünlük otoritesine haçım- lıdırlar. Gerçekleşen durumun nedenleri değil, fiziksel ya da niceliksel sonuçlarına dayanarak yargıda bulunurlar. Kurallar önceden başkaları tarafından konulmuştur. Çocuk için ahlaki olan bunlara uymaktır.

. "... Bu aşamada başkalarına ilişkin betimlemeleri de geniş ölçüde dış etkimelerden kaynaklandığı için doğru ya da yanlış olanı yargılarken çocuğun kullandığı ölçütler içsel olmaktan çok dışsaldır. Özellikle çocuğun eylemlerinin yanlış ya da doğru oluşunu belirleyen, bu eylemlerin sonuçlarıdır (Aytar, 2007. s.77).

Aşama 1: Cezadan kaçının a-Boyun eğme

Bu aşamada etkinliğin nedenleri değil, fiziksel büyüklük ve niceliksel çokluk sonucuna dayanarak yargıda bulunurlar. Bu aşamadaki bireyler

leme için fırsatlar sağladığını belirtmektedir (Windmiller, 1995. s.235, Temel ve Aksoy, 2001. s. 72).

Aşama 3: Kişiler arası uyum- i.yi çocuk yönelimi

Bilişsel olarak "somut işlemler" dönemine girildiği bu aşamada çocuk, başkalarıyla işbirliği yaparak, onların beğenisini kazanmaya çalışırken, onların da mutlu olmasını sağlayacak iyi davranışlar sergilemeye çalışır. Empatisini geliştirerek, edimlerinde başkalarını da hesaba katarak, onları da memnun etme çabası içine girerler. .

Aşama 4: Toplumsal sistem- yasaya uygunluk

o

Bu evrede birey görevini yerine getirirken, ahlaki olanı, toplumsal düzen ve yasaların gereklerine uymakta bulur. Yasalara uymamak yadırgandığı gibi yasalar neden konulmuş turu da sorgulamaz. Birey toplumsal sistem ve yasaya uyduğu ölçüde, görevini yerine getirdiği vicdan rahatlığı hisseder. Bu aşamadaki birey ahlaki yargılarda bulunurken, eldeki durumun kural ve kanunlara uygunluğunu önemser. Bu bireylerde gelenek, kural ve kanun koşullar ne olursa olsun ihlal edilmemelidir fikri hakimdir.

III- Gelenek Ötesi/Sonrası Düzey

Bu evreye ulaşmış bireyler, toplumsal düzen ve yasaları sorgulayabilmekte, bu otoritelerden bağımsız olarak değer ve ilkeler üretebilmektedirler. Çok az sayıda seçkinin ulaştığı bu evreye, ortaya çıkabilmesi durumunda "...ergenlikten başlayarak ilk yetişkinlikte görülebilir ve çok az yetişkinin ulaşa

e

bildiği düzeydir (Çileli, 1987; s. 272). Bu aşama o kadar az görülmektedir ki, Kohlberg'in sıralamasından çıkarılmıştır (Kohlberg, 1978)". (Aylar, 2007. s.79)

Aşama 5: Toplumsal sözleşme-yararlıık ve bireysel haklar

Bu aşamada yasaların gerekliliğine; toplumsal düzeni korumak, bireysel hak ve özgürlüklerle, yaşamı güvence altına almak için inanılmaktadır. Bu anlayışa sahip bireye göre kanun, kural ve değerler topluma göre değişir ve en azından çoğunluk üzerinde anlaştığı için vardırlar. Ancak, aşıl amaçları toplumu oluşturan bireylerin mutluluk ve refahıdır. Bu nedenler, bu kanun, kural ve değerler toplumu oluşturan bireylerin yaşantı ve ilişkilerine yetemez duruma geldiklerinde değiştirilmeleri gerekir. Yani, sadece kural oldukları için kendilerine boyun eğilmesi gerekmez. Kanun ve kurallar adil oldukları ve toplum ve bireylerin ihtiyaçlarına yanıt verdikleri oranda saygı değerdir.

Kohlberg, ahlak gelişim alanında yaptığı bu kapsamlı ve diğer ahlak kuramlarına temel teşkil edecek çalışmalarına rağmen, kuramının "sınırlılıkları" da vardır. Örneğin, ahlak kavramı sadece adaletten ibaret olmadığı halde, Kohlberg sadece bu boyuta yoğunlaşmıştır. Yine, bir bireyin ahlaklılığının derecesinin ölçütü olarak sadece kişinin ahlaki yargılarını ele almıştır. Başka bir ifadeyle, ahlaki davranış veya duyguya değil de ahlaki bir duruma ilişkin fikre ve akıl yürütmeye bakmıştır. Buna, ek olarak, merhamet, onur, şefkat gibi ahlakla yakından ilgili kimi olgula- rı/kavramları hesaba katmamıştır. Cinsiyetin ahlak gelişimine etkisine yeterli hassasiyeti göstermemiştir (Gilligan, 1982). Kohlberg'in öğrencilerinden Carol Gilligan "Farklı Bir Sesle" (In a Different Voice) adlı kitabında hocasının cinsiyeti ihmal ettiğini dile getirmiştir. Mesela, Gilligan, Kohlberg'in V. ve VI. aşamaları tanımlarken rasyonelliği öne çıkarıp başkalarını önemseme ve merhamet gibi kadınlara has olguları dışladığı ve bu nedenle "erkek yanlısı" olduğunu iddia etmiştir. Ancak bu konuda yapılan metodolojik olarak oldukça saygıdeğer bulunan bir çalışmada Gilligan'm eleştirisi desteklenmemişim Hatta sosyal sınıf, yaş vb kriterler kontrol altına alındığında ya cinsiyet farkı hiç bulunmamıştır ya da bulunmuş olsa bile Gilligan'm umduğunun aksine kadınların erkeklerden daha çok üst aşamalarda bulundukları tespit edilmiştir. Oysa Gilligan, Kohlberg'in kuramını erkek yanlısı olarak değerlendirirken, bunu dayandırdığı gerekçe olarak, kuramın doğası gereği üst aşamalarda (V ve VI. aşamalar) kadınların erkekler kadar yer alamayacağı endişesi ifade edilmişti. Gilligan'm eleştirisi birçok araştırmacı tarafından des- teklenememiştir ancak tartışma hala sürmektedir.

C-SOSYAI/ÖĞRENME KURAMCILARINA GÖRE AHLAK GELİŞİMİ

Bu kuramın önde gelen temsilcileri A.Bandura ve W. Mischel'dir. Öğ- renmede olduğu gibi "ahlaksal davranışların" öğrenilmesinde de, pekiştirme ve ceza önemli rol oynamaktadır. Bu kuramcılar; "... öncelikle ahlakın "davranışsal" bileşeni ile " iteleyici bir öğe ile karşılaştığımızda eylemsel olarak ne yaparız konusu ile" ilgilenmişlerdir." (Aytar, 2007. s.123).

Ahlaki gelişim de, gözlem ve deneyimlerle tedrici bir düzen içinde gerçekleşir. Ani ya da sıçramak bir değişim ahlak gelişiminde gözlenmez. "Toplümsal öğrenme kuramcıları, ahlak gelişimini, cini hiçbir değişme olmadan derece derece ve sürekli biçimde ilerleyen birikimli bir toplumsallaşma olarak görürler." (Onur, 1997; s. 156).

baba tutumları, çocukta ahlak ve vicdan gelişimi bakımından ciddi olumsuzluklara neden olurlar.

"Çocukta vicdan ve ahlak gelişmesi konusunda yapılan çeşitli araştırmalarda, çocuklara sık sık uygulanan güç gösterisinin (çocuğu dövmek, bodruma kapamak, benzeri fiziki cezalar) çocukta zayıf vicdan gelişimi (yetersiz iç kontrol) oluşturduğunu göstermiştir." (Kağıtçıbaşı, 1997, s.115).

Martin Hoffman (1970), anne-babaların kullandıkları disiplin yöntemlerinin çocukların ahlaki gelişimi üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığını görebilmek için, çocuk yetiştirme ile ilgili kaynakları incelemiş, şu üç yöntemi biri biriyle kıyaslamış tır:

1. Sevginin esirgenmesi (geri çekilmesi, azaltılması):

Çocuk yanlış bir davranışta bulunduğu zaman kendisine gösterilen ilginin, yakınlığın veya onaylanmanın kaldırılması, onun artık sevilmediğini söylemek veya aldırmaz görünmek, konuşmamak sevginin esirgenmesi yollarıdır.

2. Güç kullanımı:

Çocuğun davranışını denetim altında tutmak için (sert buyruklar, fiziksel cezalar veya korku, kızgınlık, kin yaratabilecek ayrıcalıklarının kaldırılması) gibi yöntemlerle güç üstünlüğünün kullanılmasıdır.

3. Tüme varım:

Bir davranışın yanlış olduğunun, neden değiştirilmesi gerektiği, başkalarını nasıl etkileyeceği üzerinde durularak anlatılması ve verilen zararın çocuk tarafından nasıl giderileceğinin de belirtilerek açıklanması yöntemidir (Shaffer, 1999; s. 551). Bu yöntem bir anlamda çocukta empatinin geliştirilmesidir.

Eldeki sonuçlar:

a- Ne sevginin geri çekilmesi, ne de güç gösterilerinin ahlaki olgunluğun geliştirilmesinde bir etkisi, önemi olmadığını;

b- Buna karşılık, tümevarım yönteminin, ahlaki duygu, ahlaki düşünce ve ahlaki davranışı geliştirdiğini göstermiştir." (Aytar, 2007. s. 82).

Hoffman'm bu çıkarımlarından hareketle; çocuğun sergilediği aldaki davranışların onaylanıp onaylamama gerekçesi açıklanarak ve başkalarına verilen zararın yanlışlığına dikkati çekip, bu zararın çocuk tarafından karşılanması gerektiği vurgulanmalıdır. Başkalarının kendisine böyle zarar vermesi durumunda, kendisi ne kadar üzülüp acı çekecek ise,

İlenecekleri üzerinde önemli etkiler yapar. liğer öğretmen, derslerinde ifade ettiklerini tartışılmaz ve de kendisinin de üstünde hakikatler olarak aktarıyorsa ve bunu yaparken de öğrencilerin sadece bu hakikatleri sorgu- suz-sualsiz hatmetmelerini istiyorsa, böyle eğitsel süreçlerde geçen bireylerin demokrasilerde aktif rol alacak yeni nesiller olmasını beklemek güçtür. Maher and Tetreault (1994) otorite boyutunu ifade ederken, tıpkı ses boyutunda olduğu gibi, öğretmenin bilgi ile ilişkisinde kendisine ve öğrenciye biçtiği/öngördüğü rollerin öğrencilerin bilgiyi bireyin sahip olup-işleyeceği/yapılandıracağı göreli bir olgu mu, yoksa, bireyin ötesinde ve üstünde yer sılan ye bireyi bilginin nesnesi kılan bir olgu olarak mı algıla-yacağını belirleleyeceğini savunurlar. Son olarak, Maher and Tetreault (1994) öğretmenin öğrencilerle olan göreli konumlanışmın öğrencilere önemli mesajlar verdiğini ifade ederler. Öğretmen, hakikatin bilgisine sahip bir rol üstlenip, öğrencilere oradan mı seslenmektedir? Yoksa, kendisini de öğrencilerle bebaber öğrenen bir tecrübeli rehber olarak mı konum- landırmaktadır? Bu iki tutum öğrencilerin kendi fikir ve yargılarının oluşumunda farklı etkiler yaparlar. Maher and Tetreault (1994) kısacası, öğretmenin öğretim etkinliklerinin niteliğinin kendi başına bir ahlaki eğitim verdiğini savunurlar. Bu nedenle, öğretmenlerin ders konularını ele alırken nasıl bir tutum içinde oldukları ve öğrencilerle nasıl ilişkilendikleri öğrencilerin özerk ve demokratik prensiplere dayanan ahlaki anlayış geliş- tirip-geliştirmeyeceklerini belirlemede önemli rol oynar.

Çağımızda genç bireylerin örgün eğitimden yararlanma süreleri tarihin bütün zamanlarına kıyasla daha uzundur. Bu nedenle, eğitim süreçlerinin nasıl işlediği öğrencilerin tutumlarının gelişimleri üzerinde önemi yadsınamaz izler bırakır. Bu yüzden, eğitim yöneticileri ve öğretmenler sözel olarak ifade ettikleri değerler ve prensiplerden daha çok, eğitsel etkinleri nasıl yürüttükleri, bilgiye, eğitime öğrencilere ilişkin tutumlarının öğrencilerin değerler oluşturmasında daha etkin bir rol oynadığını bilmelidirler. Özellikle hatırlanmalıdır ki, ders ve dersin konusu ne olursa olsun, her öğretim etkinliği kaçınılmaz olarak öğrencilere etik, adalet, bireysel hak ve özgürlükler ve demokrasiye ilişkin mesajlar verir. Örneğin, öğrencilerine adil davranmayı öğütleyen bir öğretmen, öğrencilerinin derse ilişkin fikir ve endişelerine içtenlikle kulak veren bir öğretmen kadar adalet öğretemeyebilir.

6- Aşağıdaki anlatımlardan doğru olan seçenek hangisidir?

A) Piaget, çocukta bilişsel gelişim ile ahlaki yargılar arasında ilişki olduğuna inanmaz
B) Çocukların kuralları yorumlamalarından hareket ederek, ahlaki gelişimleri ile ilgili yargıda bulunabiliriz.
C) Piaget ahlak gelişimini üç evreye ayırarak inceler.

D) Kohlberg ahlak gelişim kuramını, Sosyal öğrenme kuram temeline dayandırarak geliştirmiştir.
E) PIiç biri

7- Rol alma yada empati kurma becerisi, Kohlberg'in ahlaki gelişim evrelerinin hangisi için belirleyici özelliktedir?

A) Gelenek öncesi düzey. B) Gelenek öncesi düzey, 1. aşama
C) Gelenek öncesi düzey, 2. aşama D) Geleneksel düzey
E) Gelenek ötesi düzey

8- Anne-babaların uyguladıkları disiplin yöntemlerinin, çocuğun ahlak gelişimi üzerindeki etkisini görmek için;

1- Sevginin esirgenmesi
2- Güç kullanımı
3- Tümevarım, yöntemlerini kıyaslayan bilim adamı hangisidir?

A) Kohlberg B) VV.Mischel C) Kurt Lewin
D) Martin Elofrman E) Gilligan

9— Kohlberg'e göre; gelenek öncesi düzeyden, geleneksel düzeye geçişte en önemli bilişsel ayırt edici özellik hangisidir?

A) Amaca yönelik değiş tokuş
B) Rol alma ve empati
C) Toplumsal sistem ve vicdan
D) Ceza ve boyun eğme
E) Evrensel ahlak ilkeleri

•10- Kohlberg'in ahlaki düşüncesinin belirgin özelliği olan adalet ve doğruluk üzerinde durmasına temelde karşı çıkan aşağıdakilerden hangisidir?

A) Gilligan B) Bandura C) VVindmiler
D) Ericson E) Bovvlby

Kaynakça

Ayers, W. (1993). To teach. New York: Teachers College Press.

Aytar , A. (2007). Kişilik ve gelişimi. (İçinde). Ulusoy, A. Eğitim psikolojisi (s. 178 207). Ankara: Anı Yayıncılık.

Bandura, A. (1969). Principles of behavior modification. New York: Holt, Rinehart & VVinston.

Binbaşıoğlu, C. (1995). Eğitim psikolojisi. Anlara: Yargıcı Matbaası.

Bolay, S.H.- Sarıkavak, K. (2003). Din kültürü ve ahlak bilgisi. 2.Baskı, Ankara: MEB Yayınları.

Geçtan, E. (1998) Psikoanaliz ve sonrası, 8. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gilligan, C. (1982). In a different voice: Psychological theory and women's development. Cambridge, MA: Harvard University Press

Plamarta, E. (2003). Eğitime yeni bakışlar, (içinde) Sümbül A. M. (editör). Ankara: Mikro Yayınları.

Plançerlioğlu, O. (1988). Ruh bilim sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Hartshome, PL, & May, M. A. (1928). Studies in the nature of character, I: Studies in deceit. Nevv York: Macmillan.

Hoffman, M. L., (1970). Moral development, in: P.PI. MUSSEN (Ed.), Carmichaelıs Manual of Child Psychology, Vol. 2, pp. 261—300 (Nevv York, VViley).

Jackson, P., Boostrom, R., & Hansen, D. (1993). The moral life of schools. San Francisco: Jossey-Bass.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1997). İnsan ve insanlar. İstanbul: Cem Basımevi.

Maher, F.A., & Tetreault, M.K. (1994). The feminist classroom. Nevv York: Basic Books.

Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. Journal of Abnormal and Şocial Psychology, 67, 371-378.

Morgan, C. T. (1980). Psikolojiye giriş, Çevri; Yayın Sorumlusu, Karakaş, S. Ankara: Tlacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları.

Noddings, N. (1984). Caring: A feminist approach to ethics and development.Berkeley: University Press.

Noddings, N. (1992). The challenge to çare in schools: An alternative approach to education. NY: Teachers College Press.

Onur, B. (1997). Gelişim psikolojisi: Yetişkinlik, yaşlılık, ölüm. Ankara: İmge Kitabevi.

Santrock, J. W. (2004). Life-span development. (6lh Eclition). Nevv York: McGravv-PIill.

Senemoğlu, N. (1997). Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya. Ankara: Spot Matbaacılık.

Sockett, H. (1993). The moral base for teacher professionalism. New York: Teachers College Press. '

Shaffer, D. R. (1996). Intelligence: Measuring mental performance. In D. R. Schaffer, Developmental psychology: Childhood and adolescence (pp. 331-374). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.

Pillari, V. (1988). Human behavior in the social environment. Pasific Grove: CA. Brooks/Cole Publishing Company.

Temel, Z. F. & Aksoy, A. B.(2001).Ergen ve gelişimi: Yetişkinliğe ilk adım. Ankara: Nobel Yayınları.

Tezcan, M. (1995). Sosyolojiye giriş, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitimbilimleri Fakültesi Yayınları.

Tom, A. (1984). Teaching as a moral craft. New York: Longman.

Yavuzer, H. (1998). Çocuk psikolojisi, 15. Basım. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Yeşilyaprak, B. (2002). Gelişim ve öğrenme psikolojisi, (editör). Ankara: PegemA Yayıncılık.

Zimbardo, P. G., Haney, C., Banks, W. C., & Jaffe, D. (1973). The psychology of imprisonment: Privation, power and pathology. Unpublished manuscript, Stanford University.

11. Aşağıdakilerden hangisi Kohlberg'tin ahlak gelişimi kuramına ilişkin doğru (geçerli) bir ifade değildir?
    A) Ahlak gelişiminin son aşamasındaki kişi, ahlaki ve etik prensipleri evrensel bir çerçevede düşünerek ve de özümseyerek-kendisi "seçer"
    B) Kohlberg'e göre, üst düzeyde gelişiminin ölçüsü, kanun ve kurallara uygun düşünme ve davranmadır
    C) Ahlak gelişimi bilişsel gelişime paralel bir şekilde vukuu bulur (olur)
    D) Ahlak gelişiminin seyri (gelişim sırası) evrenseldir
    E) Ahlak gelişiminin seyri cinsiyet ve kültüre göre değişmez

12. Aşağıdakilerden hangisi ahlak gelişimi konusunda yapılan araştırmaların sonuçlarından biri değildir?
    A) Ahlak gelişimi açısından cinsiyetler arasında farklılıktan çok benzerlik vardır
    B) Aldaki eğitim veren okulların ahlaki davranış oluşturmada başarısız oldukları
    C) Ahlaki düşünce ile ahlaki davranışın farklı şeyler olduğu
    D) Farklı kültürdeki insanların ahlaki gelişim seyirlerinin farklılıklardan daha çok benzerlikler arz ettiği
    E) Kohlberg'tin kuramının Erikson'un kuramına dayandırdığı

13. Aşağıdaki kavramlardan hangisi Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramının temelini teşkil eder?
    A) Merhamet B) Sevgi C) Empati D) Adalet E) Şefkat

14. Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramı ahlaka ilişkin aşağıdaki boyutlardan hangisine dayanır?
    A) Ahlaki davranışa B) Ahlaki duyguya C) Ahlaki yargıya
    D) Ahlaki bilgiye E) Ahlaki tutarlılığa

15. Kohlberg ahlak gelişiminin yaşa paralel bir seyir izlediğini belirtmekle aşağıdaki- lerden hangisini kaçınılmaz olarak kabul etmiş olur?
    A) Gelişimde zekanın önemi
    B) Gelişimde biyolojik olgunlaşmanın önemi
    C) Gelişimde akranların ve sosyal çevrenin önemi
    D) Gelişimde dil kullanımındaki yetkinliğin önemi
    E) Gelişimin nöbetleşe bir şekilde oluştuğu

CEVAP ANAHTARI							
1-A	2-D	3-D	4-C	5-B	6-B	7-D	8-D
9-B	10-A	11-B	12-E	13-D	14-C	1543	

DEGERLENDIRM SORULARI

1- Doğruluk, Namus, Başarı, Dayanışma; hangi toplumsal düzenleme araçları dere celendirmesi içerisinde yer almaktadır?

A) Değerlerin genel ve soyut düzeyde oluşunda
B) Değerlerin belirli bir role uygulanmasında
C) Değerlerin, bireysel ve gurupsal düzen amacıyla, norm ve törelere dönüşmesinde
D) Değerler ile yasanın çatışmasında
E) Değerlerin yozlaşma ve sapmalarında

2- "İyi", "kötü" ahlaki olan perspektifte konumlandırılarak kurumsallaştırılırken; aşağıdalcilerden hangisi geneleme güçlüğü çıkaran faktör değildir?

A) iyi, kötü kavramlarının esnek olgular olması
B) Toplumların yaklaşım ve algılama tarzlarındaki farklılık
C) Toplumun kuralarına uyumda, zorlayıcı olmaları
D) Zorlayıcılığm edilgen bir uyum olarak değerlendirilmesi
E) İyi, kötü değer olgularının içselleştirilmemiş olması

3- Aşağıda törel gelişim kuramlarından hangisi kuramı geliştiren kuramcı ile birlikte doğru yazılan bir seçenektir?

A) Psikoanalitik kuram Freud ve Bandura
B) Bilişsel kuram Piaget ve VV.Mischel
C) Bilişsel kuram Piaget ve Bandura Bandura ye W. Mischel
D) Sosyal öğrenme kuramı Erikson ve Kholberg
E) Sosyal öğrenme kuramı

4- S.Freüd'a göre, ahlak gelişi açısından en belirleyici gelişim evresi hangisidir?

A) Oral evre (0-1 yaş)
B) Anal evre (1-3 yaş)
C) Fallik evre (3-5 yaş)
D) Gizil evre (6-12 yaş)
E) Genital evre (12-18 yaş)

5- Aşağıdaki seçeneklerden hangisi, Psikanalitik kuramı bakımından yanlıştır?

A) İD kişiliğin ilkel ve haz ilkesine göre hareket eden birimidir.
B) EGO, kişiliğin ahlaki olanı seçmesini temsil eder
C) Freud'a göre çocukta suçluluk duygusu vicdan gelişimini sağlar.
D) Hem cins ebeveynle çatışma ve yarışma Oedipus karmaşasını oluşturur.
E) Törel değerler de ödül ve ceza ile pekiştirilerek içselleştirilir, -

onun verebileceği zarardan da başkalarının acı çekebileceği empatisinin geliştirilmesi, tüme varım yönteminin ahlaki gelişimde belirleyici olduğunu gösterir.

"Böylece çocukta iç kontrol (vicdan) gelişmeye başlar. Çocukta vicdan gelişmesi için önemli olan, çocuğun yaptığı olumsuz davranıştan dolayı ceza çekmesi değil, olumsuz davranışının hedef olduğu kişi yerine kendini koyup onun için üzülmesi ve yaptığından pişmanlık duymasıdır. Ceza bunu gerçekleştirebilirse, olumsuz davranışın bir daha tekrar edilmemesini sağlar ve vicdan gelişimine katkıda bulunur/' (Kağıtçıbaşı, 1997,s.ll7).

Birey hangi gelişim düzeyinde olursa olsun, çocuk ya da yetişkin; yeterince empati geliştirebilmiş ise toplumsal uyum ve sosyal beceri yeteneği o ölçüde gelişmiş olur. Daha paylaşımcı, hoşgörülü ve demokratik davranışlar sergiler.

iğitim ve Ahlak Gelişimi: Eğitimcilere Öneriler

Birçok eğitim uzamanı (Ayers, 1993; Jackson, Boostrom, & Hansen, 1993; Noddings, 1984. 1992; Sockett, 1993, Tom, 1984), öğretim etkinliklerinde öğretmenin öğrencilerle ve öğrencilerin birbirleriyle ilişkilerinin etik ve ahlaki prensiplerce düzenlenmesi düşüncesinde hemfikirdirler. Yine, bu eğitimciler, eğitimin amacı davranış değişikliğine yol açmak olduğuna göre, eğitim süreçlerinin ahlak, erdem ve etik gibi kavramlarla yalcından ilgili olduğunu savunurlar.

Maher and Tetreault (1994) öğretim etkinliklerinin demokratik tutum ve etik anlayışının gelişimine katkısının olabilmesi için dört boyut önerirler: Yetkinleşme (mastery), ses (voice), otorite (authority) ve konumlanma (positionaiiîy). Bu yazarlar, öğretim etkinlerinin gidişatının dokusu içerisinde aslında bir ahlak ve demokrasi eğitiminin verildiğini ifade ederler. Yetkinleşme, sınıf etkinliklerindeki katılımlarıyla çocuklar içerik dışında neyi öğrenmekteler? Mesela, merak edip, araştırmayı mı? Ya da uysal bir şekilde boyun eğip- daha iyi bilenden (öğretmen) öğrenmeyi mi öğrenirler? Eğitsel süreçlerin çocuklara tanıdığı rollerin, çocukların bilgi ve bilgiyi elde etmeye ilişkin ne tür tutum ve alışkanlıklar edineceğini önemli ölçüde etkiler. Bu nedenle, öğretmenlerin nasıl ders işlediği, bunu yaparken öğrencilere ne tür rol ve haklar tanıdıkları, öğrencilerin etik, demokrasi, katılım ve ahlaki değerlere ilişkin izlenimlerini etkiler. Ses boyutunu ele alacak olursak; öğretmenin nasıl bir söylem (discourse) içinde olduğu ve öğrencinin kendi sesini duyurmaya ne kadar yer ve zaman ayırdığı, öğrencilerin özerkleşmesi ve de bilgiyle nasıl ilişki-

Çocuk, anne-baba, akran gurupları ve diğer toplumsal modellerden gözledikleri davranışlarda olduğu gibi, ahlaki olanı da gözlemleyerek, "kabul .edilen" davranışları pekiştirir ve kendi davranışlarında denetim ilkesi haline dönüştürür. Bu nedenle anne-baba ve model olarak seçilme durumunda olan kişiler, ahlaki gelişim ve yapılanma bakımından, çocuk için önemli belirleyicilerdir. Bandura (1969) gibi toplumsal öğrenme kuramcıları, ahlaki davranışların başlangıçta model alma ve taklit yoluyla öğrenildiğini belirtirler. Çocuk, davranışlarından hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğunu kendisine yakın olan yetişkinlerin koyduğu ödül ve cezalarla öğrenir (VVindmiller, 1995).

Toner ve arkadaşları (1978), ahlaki yönden, olumsuz davranışlarda bulunmamaları için model olma görevi verilen 6-8 yaşındaki çocukların, ^ isteklere karşı direnme ve kurallara uyma konusunda da yaşıtlarına göre daha başarılı olduklarını göstermiştir. Bir model görevi görmek, sanki çocuğun benlik kavramında bir değişime yol açmış, kendilerini artık "kurallara uyan insanlar" olarak tanımlamışlardır. Bu sonucun anne- babalar için de iyi bir rehber olabileceği, anne-babaların büyük çocukla-
rını, daha olgun olmalarından yararlanarak, küçük 'kardeşleri için bir ---------- özdenetleme modeli olarak yetiştirebilecekleri öne sürülmektedir (Shaf- fer, 1999, akt. Aytar, 2007. s. 124) .

Ahlak, toplumsal bir değer olarak önemli ve görecelidir. Bu görecelilik, bireyin mensup olduğu toplumun kültürü, inançları ve insan ilişkileriyle biçimlenmektedir. Dolaysıyla birey, toplumsal model olarak seçtiklerinin söylemlerinden çok, uygulamadaki davranışlarından etkilenerek ahlaki değerleri içselleştirmektedirler.

Bu nedenlerle "çocukların ahlaki ölçütleri nasıl kazandıkları, öğrenilen bu davranış kurallarına boyam eğmeyi hangi güdülerin sağladığı sorularına yanıt arayan toplumsal-öğrenme kuramcıları, pekiştirme, cezalandırma ve toplumsal model oluşturma yöntemlerinin çocukların ahlaki davranışları üzerinde etkilerini incelemişlerdir." (Aytar, 2007. s.124).

Doğduğundan itibaren yaşamını sürdürebilmek, sonraki yıllarda iyi yaşam koşulları donanımına ulaşmak isteyen çocuk, hemen her öğrenmeyi olduğu gibi ahlaki gelişim ile ilgili öğrenmelerini de sosyal çevresindeki yaşantı deneyimleriyle gerçekleştirir. Çocuğun en yalanındaki anne-baba en etkili bir sosyal model durumundadırlar. Çocuğu özellikle fiziksel cezalarla cezalandıran, saldırgan davranışlarda bulunan anne-

Aşama 6: Evrensel ahla' '■e ilkeleri

Kohlberg'e göre ahlak gelişiminin ulaşabileceği son. aşamadır. Kişi aldaki ve etik prensipleri özümseyerek kendisi "seçer," Bu seçimi yaparken de adalet, eşitlik, insan hakları, bireysel hak ve özgürlükler gibi prensipleri rehber alır. Böyle bir kişiye göre, bu prensipler yasanın üstündedir. Birçok araştırmacı bu aşamayşa 5. aşama arasındaki fark konusunda açık değildirler. Görünen o İd, bu aşama bir öncekinin daha bir olgunlaşmış- rafine edilmiş, evrensel adalet anlayışı, insan hakları ve insan onurunun daha bir özümsenip- içselleşmiş olduğu bir aşamadır.

B 2.2 Kohlberg'de Ahlak Gelişiminin Değerlendirmesi

Kohlberg sonrası değişik kültürler ve gruplarla yapılan çalışmalar göstermiştir ki, tıpkı bilişsel gelişimde olduğu gibi, ahlak gelişiminde de belli bir gelişimsel sıra izlenir. Başka bir ifadeyle, kişiler 3. aşamayı yaşamadan 4. aşamaya geçmemekteler. Yine, araştırmalar tıpkı Kohlberg'in iddia ettiği gibi, ahlak gelişimindeki değişimlerin yaşa paralel bir şekilde meydana geldiğini göstermiştir.

Öte yandan, Kohlberg'den farklı olarak, yeni araştırmacılar V ve VI aşamaların ergenlikten sonra olabildiğini göstermiştir. Oysa, Kohlberg ortaokul düzeyinde de V. aşamayı saptamıştı. Buna ek olarak, araştırma sonuçları bireylerin ortaokulda: çoğunluk II. ve III. A.şamalarda; 16-18 yaşlar arası kişilerin *%60'ı* kadarında III. Aşamaya rastlanmış, 20'li yaşların başında II aşama %10 ya da daha düşük bulunmuştur. Çalışmalar, 20'li yaşlarda daha çok IV aşamaya rastlanıldığını göstermiştir. Araştırmacılar insanların potansiyellerinin altında ahlaki yargılarda bulundukları fikrinde birleşirler. Nitekim, ünitenin başında sözü edilen Zimbardo ve Milgram tarafından yapılan deneylerde de gösterilmiştir ki insanlar ahlaki yargılarında da, ahlaki davranışlarında da beklenenden daha olumsuz bir performans gösterebilemekteler.

Kohlberg'in başta ABD olmak üzere birçok ülke ve farklı kültürlerde yaptığı gözlemlerden sonra vardığı sonuç: " ... bütün kültürlerdeki insanlar adalet, eşitlik, sevgi, saygı, otorite gibi aynı temel ahlaki kavramları kullanırlar. Ayrıca bütün bireyler, kültür farklılığına bakılmaksızın, akıl yürütme evrelerinden geçerler. Bireyler arasındaki farklılık, yalnızca evreleri ne hızla geçtikleri ve nereye kadar ilerledikleri açısından ortaya çıkar (Onur, 1997. s. 156).

için yapılan davranışın gerisindeki neden önemli değildir. Yapılan davranışın somut sonucu o davranışın iyi veya kötü olduğunu belirler, örneğin bir çocuk, babasına bulaşıkta yardım ederken üç tabak kırmışsa, bir diğeri annesine kızdığı için annesinin çok değer verdiği ve anne-annesinden kalan bir vazoyu annesi evde değilken balkondan aşağı atmışsa, üç tabak kıran çocuğun yaptığı daha kötü bir davranıştır. Çünkü kırılan nesne sayısı daha fazladır.

Bu aşamada anne-baba gibi otoritenin doğrularına boyun eğme, böylece cezadan kaçınma eğilimi önceliklidir. Yanlış olan, cezalandırılacak olan davranıştır yargısında bulunur. Örneğin; akranını tokatlayan bir çocuk anne ve babası tarafından ödüllendiriliyorsa, çocuk bu davranışın doğru olduğu yargısına varır. " *…9* yaşından küçük çocukların çoğu ve birçok ergen ile yetişkin suçlular da aynı düzeydedir" (Aytar, 2007. s.79).

Aşama 2: Bireyselcilik, amaca yönelik değiş-tokuş

Çocuk da "Benmerkezciliğin" öne çıktığı bu evrede, kendi istek ve gereksinimlerinin karşılanması da, başkalarından daha önceliklidir. "... Ancak, ahlakî yargıda bulunacakları zaman, başkalarının ihtiyaçlarını somut bir şekilde dikkate almakla birlikte, hâlâ birinci planda kendileri vardır" (Senemoğlu, 1997. s. 118). Bu anlamda bireyselciliklerini öne çıkarırlar. Yine bu evrede çocuk elindeki oyuncağı, arkadaşının oyuncağı karşılığında ona verir. Akranı kendisine gülümseyip sevecen davrandığında, o da arkadaşına aynı sevecenlikle yaklaşır.

II- Geleneksel Düzey

Yavaş yavaş özgeciliğin öne çıkmaya başladığı bu evrede, gurubun gereksinimleri, bireyinkinden öne geçebilmektedir. Gurubun ilke ve yargılarına uymak, aile, küme ve ulus çıkarlarına öncelik vermek bu evrenin belirgin özelliklerindendir. "... Birey için aile, grup ve ulus beklentileri, her şeyden önemlidir. Bu beklentiler yakın ve açık sonuçları diişü- nülmeksizin kabul edilir ve değerlidirler. Sosyal düzeni destekleme'ye sadakat önemlidir. Kendi ihtiyaçları bazen grubunkilere-göre ikinci planda kalır." (Senemoğlu, 1997. s. 118)

Bu düzeyin belirleyici diğer bir özelliği de, bireyin empati yoluyla, kendisini başkalarının yerine koyarak, "rol" almasıdır. Çünkü, "gelenek öncesi düzeyden, geleneksel düzeye geçişte en önemli bilişsel ayırt edici özellik de rol alma ya da empati kurma becerisidir. Kohlberg, rol alma için çocuklarına fırsatlar sağlayan anne-babaların aldaki gelişime ve iler-

B.2- Lawrence Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Kuramı

Kohlberg

Kohlberg, ahlak gelişim kuramını; Piaget'in, bilişsel geliş.im aşamalarına dayandırarak geliştirmiştir. Kohlberg, bugün bildiğimiz şekliyle ahlak gelişimi kuramını doktora tezi olarak yaptığı araştırması sonucu geliştirmiştir. Kohlberg, Piaget'nin iki evreden ibaret olan ahlaki gelişime ilişldn modelinin yetersizliğinden yola çıkarak kuramını oluşturmuştur (Pillari, 1988).

Kohlberg, dikkatini, aiilaki yargının; birey ve toplumsal yaşammdald işlevi üzerinde yoğunlaştırmış tır.. İngiltere, Türkiye, Meksika, Tayvan ve Malezya'da kent ve kırsal kesimde yaptığı araştırmalar ile faildi kültür ve toplumlarclaki ahlaki yargıların biçimlenişini gözlemlemiştir. Binalardan elde ettiği verileri kullanarak, ahlak gelişimini 3 düzey ve her düzey için iki aşama (toplam altı aşama) alarak ifade etmiştir. Başka bir ifadeyle, Kohlberg, araştırmasında bireylerin hangi durumlarda nasıl davrandıklarına değil, kendilerine verilen ahlaki ikilemlere verdikleri tepkilerine bakarak değerlendirmiştir. Kohlberg bireyleri gelişimsel bir aşamaya yerleştirirken, bu ikilemlere verdikleri tepkileri değil, tepkilerin nedeni olan gerekçeleri ölçüt almıştır. Başka bir deyişle, HeinzTn hikayesinde, evet ilacı çal- malıdır veya hayır ilacı çalmamalıdır yanıtlan değil, önemli olan kişilerin bu yanıtlarını hangi nedenlerle seçtikleridir. Mesela, "hayır çalması yanlıştır çünkü herkes ihtiyaç duyduğu şeyleri çalarsa toplumsal düzen olmaz" diyen bi- ^ rini Kohlberg dördüncü aşamaya yerleştirirdi (Heinz hikayesi aşağıdaki örnek olaydan okunabilir).

Piaget ile Kohlberg'in kuramsal yaklaşımları.arasındaki önemli farklılık da bu noktada ortaya çıkmıştır. Piaget, ahlakı yapılanmanın, bilişsel gelişime paralel olarak gelişme gösterdiğini öne çıkarır. Bilişsel gelişim olarak, "somut işlemler" döneminde çocuğun ahlaki yargı ve uygulamaları ile "soyut işlemler" dönemindeki, kişilik olarak da "özerkliğin" gelişmeye başladığı evrede, alılaki yargı ve uygulamaları doğal olarak farklıdır. Oysa "yasa" ve "yaşam" ikilemi 'karşısında gösterilecek ahlaki yargı, durumun nezaketinden kaynaklanmaktadır.

ğun nasıl bir kimse olmak istediğine ilişkin düşüncelerdir. Çocuk ödüllendirilmek ve cezadan kaçınmak için, anne-babasının onaylamadığı düşünce ve davranışları süperegonun alt sistemlerinden biri olan vicdanına yerleştirir. Bu yerleştirme içleştirme (introjection) mekanizması ve öğrenme süreçlerinin aracılığıyla gerçekleştirilir. Böylelikle kişi kimsenin olmadığı durumlarda da kendi kendini denetleyerek toplumun ahlak kurallarına uyar (Yolun boş, çevrede de hiç kimsenin olmamasına rağmen, kırmızı ışılda geçmeyip bekleyen bir sürücü). Vicdan, kişiyi suçlu hissettirerek cezalandırırken, ideal benlik gurur ve kıvanç duygusu ile ödüllendirir (Geçtan, 1998; s.47)."

"Psikanalitik kurama dayalı araştırmalar çocukların "kötü" kavramını "iyi" kavramından önce 2 yaş öncesinde anladıklarını, tam olarak da 6 yaşında kazandıklarını ortaya koymuş hır. Ayrıca süperegonun şekillenmesinde, ebeveynin kah ve sert tutumlan, yasaklama ve cezalandırmaları tek yönlü etki yapmakta, sevgiye dayanan tutum ve davranışları dikkate almamaktadır (Benson, Aid, Temel, Aksoy, 2001; s. 64). Süperego 6-11 yaşlan arasında gizil dönemde de gelişmeye devam eder ve çocuğun benlik kontrol mekanizması durumuna gelir. Çocuğum denetimi daha önce anne ve babaya bağlı iken, artık çocuk anne-babasının kısıtlamalarına uygum, kendi kısıtlamalarına uymaya başlar. Böylelikle süperego "davranışların ahlak hakemi" olarak nitelenebilecek toplumun temsilcisi haline gelir (Hail ve Lindzey, 1957, Aid, Widmiller, 1995)."

B- BİLİŞSEL GELİŞİM ICuTlAMCİLALINA GÖLE AHLAK GELİŞİMİ

Bilişsel gelişim kuramcılarından ilki Jean Piaget'dir. Lavvrence Kohlber ve Carol Gilligan da "ahlak gelişimi" kuramlarını, Piaget'de olduğu gibi bilişsel gelişime dayandırarak geliştirmişlerdir. Ancak, her üç bilim insanının kuramları bilişsel gelişim temeli üzerine oturtulmuş olsa da, kuramlarının özgünlüğü, düşünceleri arasında farklılıkların olduğumu da belirlemektedir.

B.l-J. Piaget'in Ahlak Gelişim Kuramı

Piaget ahlak gelişimini bilişsel gelişime paralel olarak ele alır ve üç temel evreden ibaret olduğumu savunur; ahlak öncesi evre (4-5 yaş), dışa bağımlı ahlak anlayışı evresi (6-10 yaş) ve ahlaki özerklik evresi (llyaş ve sonrası).

İlk evrede çocuklar yetişkin otoritesine körü körüne bir bağlılık gösterir. Ve cezadan kaçınma çabasındadırlar. Bilindiği gibi, bu zaman aralığı Piaget'nin duyusal motor ve işlemöncesi dönemlerine denk düşmektedir. Bebeklik döneminde başkalarının perspektiflerini (bakış açılarını)

Hançerlioğlu (1988, s.13) ahlakı: "Belli bir toplumun belli bir döneminde

geçerli bireysel ve toplumsal davranış kurallarının tümü" olarak tanımlamaktadır". Binbaşıoğlu'na (1995) göre ahlak; kişinin doğuştan getirdiği gizil güçler (potansiyel) ile toplumda varolan iyi-kötü ya da doğru-yanlış gibi kavramların, kişinin kendisi tarafından oluşturulan "huy", "inanç", "tutum" ve " alışkı" (âdet) gibi, özellikle manevî varlığını belirleyen davranışların tümüdür." Ve yine; "Törel gelişim, bireyin, toplumca kabul edilmiş olan görüşleri, inançları, demek olan "değer yargıları" ile "kültürel çevreye uyumu"nun gelişimidir." Şeklinde tanımlayıp, çok daha geniş kapsamlı bir kavram olarak; "törel gelişim" kavramını önerir.

Uzmanlar ahlak kavramını üç boyuttan ele alırlar (Sandrock, 1997). Birimcisi, bireylerin etik (törel) olan davranışa ilişkin nasıl düşündükleri ve akıl yürüttükleridir. Bu yanıyla ahlaki değerlendirmeye örnek, ilköğretim 7. sınıf öğrencilerine sınıfta kopya çeken bir çocuğun hikayesini anlatmak suretiyle kendisinin kopya çekmek ve dürüstlüğe ilişkin ahlaki yargı ve fikirleri elde edilebilir, ikinci boyut bireylerin söz konusu olan ahlaki durumlarda nasıl bir davranış (icra) içinde olduklarına ilişkindir. Buna örnek de, çocukların sınav zamanlarında kopya çekme (veya çekmeme) durumlarını bizzat izlemek olabilir. Üçüncü boyut ise bireyin etik (törel) meselelere ilişkin duygularına ilişkindir. Kopya çekme örneğinden devam edecek olursak, çocukların kopya çekmeye ilişkin suçlulukluluk duygularını ne derece hissettikleri ve bu hissin kendilerini kopyaa çekme davranışından ne derece alıkoyduklarına bakılabilir. Veya, "kopya çeken çocukların bu durumda hissettikleri suçluluk duygusunun bir sonraki sınav durumundaki davranışlarını nasıl etkilediği yine bu boyutun konusudur. Ahlak gelişimi uzmanları bir bireyin ahlaki olarak nasıl bir konumda olduklarının bu üç boyutla ele alınmasını önerir. Ancak, bu pek kolay değildir ve çoğu kez aşağıda da görüleceği üzere, Kohlberg'in yaptığı gibi sadece ahlaki düşünceye (yargıya) bakarak insanların ahlaki olarak nasıl bir mertebede olduklarına bakıla gelinmiştir. Oysa bugüne dek yapılmış nice araştırma göstermiştir ki, ahlaki davranış ile ahlaki yargı her zaman birbirine tekabül etmez. Yani bir birey dürüstlüğe ilişkin sorulanlara oldukça erdemli yanıtlar verebilir ama bunun ardısıra girdiği sınavdan kopya çekebilir. Örneğin, Chicago Üniversitesinden iki Amerikalı araştırmacı Hugh Hartshorne ve Mark May (1928) 19201i yıllarda bu konuyu araştırmışlardır. Uzun süre örgün eğitimde ahlak eğitimi almış, onbinlerce çocuk ve ergenle çalışmışlardır. Bu iki araştırmacının bulguları o zamana dek süregelen beklentileri altüst et-

''Hakikat, iyilik ve güzellik idealleridir yaşamımda yolumu aydınlatmış olan ve tekrar tekrar bana yaşamı bir coşkuyla karşılama cesareti veren...nıal-mülk, başarı ve ihtişam gibi insan çabasının gündelik nesnelerini bayağı bulmuşum- dılr hep!"

Âlbert Einstein

GİRİŞ

Doğru nedir? Yanlış nedir? Doğru ve yanlışa kim-neye göre karar verir? Doğru ve yanlış zamana, mekana ve koşullara bağlı olarak değişir mi? Değişmeyen doğrular ve yanlışlar var mıdır?

Bu ve benzeri bir çok soru insanlık tarihinin eski zamanlarından beri sorgulanagelmiştir. Ahlak sözcüğü bir çok kültürde dinle beraber akla gelir. Bunun böyle olması da doğaldır. Nitekim, son birkaç binyılda özellikle tek tanrılı dinlerin insan toplamları üzerindeki etkileri aşikardır. Öte yandan ahlak kavramının dini çağrıştırması kavramı sınırlandırma riski taşır. Ahlak gelişimi ile ifade edilmek istenen dini ahlak anlayışlarını da içerse de daha geniş bir yelpazedeki doğru-yanlışa ilişkin prensiplerin oluşum sürecidir. Nasılki, bilişsel gelişim bireyin reflekslerden ibaret, farklılaşmamış bebekliğin zihinsel işleyişinden yaşamın karmaşık olgularını anlamaya, çözümlemeye ve bilim insanlarının ve bilgelerin yaşamı algılayışına dek olan onca değişimi içeriyorsa, ahlak gelişimi de, karnı acıktığında süte ulaşmak için ağlayan ve üstelik bunu da bir biyolojik alt yapı sayesinde-refleksif olarak yapan bir bebeğin dünyayla basit ve deyim yerindeyse hayvansı ilişkilenmesi ile Hacı Bektaş-ı Veli ve Mevlana'mn bilgeliği ve tinselliğine değin olan uçsuz bucaksız yelpazedeki değişimlerin sürecini ifade eder. İnsanın ahlaki prensipleri edinmesi hem sosyal halde yaşayışının bir sonucu, hem de gereğidir. Başka bir deyimle, toplumla/topluluklar halinde yaşamak olmaksızın ahlak edinmemiz olası değildir. Aynı zamanda kurallar, prensipler ve idealler olmadan da toplumlar olmazdı. Ahlaki prensip ve idealleri nasıl edindiğimize ilişkin bilgimizin artması diğer bilim alanlarında olduğu gibi ahlaki gelişimi yord.ayabilmemiz ve bu süreç üzerinde kontrolümüzü daha olanaklı kılar.

Toplumsal denetim mekanizmaları, toplumsal kuralları içerirler. Bunlar, insanlar arası ilişkileri düzenlerler. İlişkiler, bu kurallar çerçevesinde gerçekleşirler. Bu kuralların dışına çıkanlar çeşitli yaptırımlara uğrarlar. Töreler, normlar ve değerler toplumsal düzenleme araçları içerisinde üç